

elde ettikleri bu başarıyla Antakya şehrine hâkim oldukları gibi kendilerine Küdüs yolunu da açmış oldular.

Kürboğa, bu olaydan sonra Sultan Berkıyaruk ile kardeşi Muhammed Tapar arasındaki taht mücadelelerine karıştı. 492'de (1099) Bağdat şahnesi Cevherâ-yin, Cezîre-i İbn Ömer hâkimi Çökürmüş, Kinkiner hâkimi Surhâb b. Bedr ve diğer bazı emîrlerle birlikte Muhammed Tapar'ın tarafında yer aldı. Ancak Muhammed Tapar'dan beklediği ilgiyi göremeyince tekrar Berkıyaruk'un yanına döndü. Berkıyaruk ile Muhammed Tapar arasında Hemedan yakınındaki Sefîdrûd'da yapılan savaşta (4 Receb 493 / 15 Mayıs 1100) Berkıyaruk'un ordusunun sol kanadına kumanda eden Kürboğa, muhtemelen İnal adlı bir Türkmen emîrinin hâkimiyetindeki Âmid üzerine yürüyüp şehri muhasara etti. Yenilmek üzere olduğu bir anda İmâdüddin Zengî'yi babasının memlûklerine gösterip onların desteğini sağladı. Fakat şehri ele geçiremeyeceğini anlayınca kuşatmaya son verip şehir önlerinden ayrıldı. Bu sırada esir aldığı Artuklu Beyi Sökmen'i Mardin'de hapsetti (494/1101). Artuk beyinin hanımının isteği üzerine torunu Yâkûtî'yi serbest bıraktı. Kürboğa, ertesi yıl Sultan Berkıyaruk tarafından 10.000 süvariyi birlikte, Azerbaycan'da isyan eden Mevdûd b. İsmâîl'in üzerine gönderildi. Bölgenin büyük bir kısmını ele geçiren Kürboğa, Hoy şehrine yaklaşırken hastalanınca sefere devam edemedi. 15 Zilkade 495'te (31 Ağustos 1102) vefat etti ve Hoy şehrinde toprağa verildi. Yanında bulunan güvenilir adamı Sungurca'ya Musul'un idaresinin verilmesini vasiyet etti. Ancak Sungurca öldürülünce Musul'un idaresi Kürboğa'nın Hasankeyf'teki (Hisnikeyfâ) nâibi Türkmen Emîri Mûsâ'nın eline geçti. Yönetimindeki diğer şehir ve kaleler de çeşitli emîrlar arasında bölüşüldü.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 126-127, 134-140; Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (Ateş), I, 137; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (trc. Abdülkerim Özaydın), İstanbul 1987, X, 192, 197, 198, 215-217, 230, 231, 242, 243, 251, 252,

279, 280; Ebû'l-Ferec, *Târih*, II, 340; G. Weil, *Geschichte der Chalifen*, Mannheim 1848-51, III, 140, 151, 152, 154, 164-169; Anna Komnene, *Anne Comnène, Alexiade. Règne de l'empereur Alexis I Comnène: 1081-1118* (nşr. ve trc. B. Leib), Paris 1937-45, III, 28; Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, bk. İndeks; Işın Demirkent, *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, Ankara 1990, I, 22, 38-44, 49, 51, 52, 55, 65, 90; a.mlf., *Haçlı Seferleri*, İstanbul 1997, s. 39, 41-43, 45, 46, 73, 81; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990, s. 16-18, 24, 90; a.mlf., "Büyük Selçuklu Emîri Kürboğa", *TD*, sy. 36 (2000), s. 405-421; İmâdeddin Halîl, "Kuvâmü'd-devle Ebû Sa'îd Kürboğa", *Âdâbü'r-râfideyn*, V, Musul 1974, s. 151-176; İbrahim Kafesoğlu, "Kür-Boğa", *İA*, VI, 1084-1086; K. V. Zetterstéen, "Kurbuğa", *EP* (İng.), V, 437.

İŞIN DEMİRKENT

KÜRDİ (کردی)

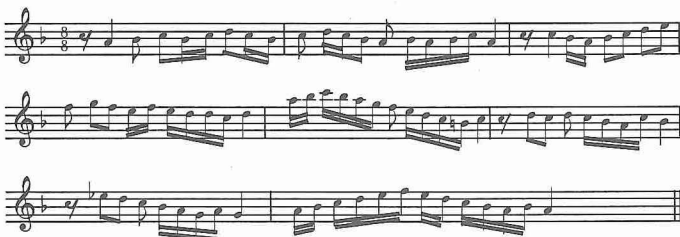
Türk müzikisinde bir perde
ve makamın adı.

Kürdî Perdesi. Türk müzikisi ses sistemi içinde orta sekizlinin yirminci perdesi olan sesin adıdır. Bûselik perdesine (si) bir küçük mücennep bemolü veya düğâh perdesine (lâ) bir bakiye diyezi ya da çâr-gâh perdesine (do) bir tanini bemolü konularak elde edilir ve gösterilir.

Pest sekizlide kaba kürdî, tiz sekizlide sünbûle, en tiz sekizlide tiz sünbûle adını alan kürdî perdesi klasik ebced ve Abdülbâki Nâsir Dede'nin nota sisteminde ك, Kantemiroğlu notasında ♯ harfleriyle, Hamparsum Limancıyan notasında ise kürdî ve dik kürdî perdeslerini ifade etmek üzere ≈ şekliyle gösterilmiştir.

Kürdî Makamı. Düğâh perdesinde karar kılan makamlardan olup düğâh perdesindeki kürdî dörtlüsüne nevâ perdesinde bûselik beşlisinin eklenmesinden meydana gelmiştir:

Kürdî
makamı
seyir
örneği

Nota yazımında donanımına si için küçük mücennep bemolü yazılan, çıkıcı veya bazan çıkıcı-inici bir seyir takip eden bu makamın güçlüsü nevâ, yedeni ise rast perdesidir. Ancak zaman zaman bakiye diyezli sol (nîm zirgüle) perdesi de yeden olarak kullanılmıştır.

Kürdî makamı seyrinde çâr-gâhta çâr-gâhlı, kürdîde çeşnisiz ve rastta bûselikli asma kararlar yapılabilir. Rast perdesindeki asma karar nihâvend makamına küçük bir geçkidir. Bu geçki esnasında küçük mücennep bemolü mi perdesi de (nîm hisar) seyre katılırsa nihâvend dizisinin altı sesi kullanılmış olur. Ancak bu durumda nîm-hisar perdesinin terkedilmesinden sonra tekrar ana diziye dönmek gerektiği de unutulmamalıdır.

Düğâh perdesindeki kürdî dörtlüsünün simetrik olarak tiz durak üzerine göçürülmesiyle genişleyen ve bunun sonucu olarak nevâ perdesi üzerinde birinci şekil bir bûselik dizisi oluşan kürdî makamının seyrine durak veya güçlü civarından başlanır. Diziyi meydana getiren çeşnilerde karışık olarak gezinildikten sonra makamın güçlüsü olan nevâ perdesinde bûselikli yarım karar yapılır. Ardından yine karışık gezinilip diğer asma kararlar gösterilerek ve istenirse genişlemiş bölgede de dolaşarak kürdî dizisiyle düğâhta tam karar yapılır:

Kürdî makamı, kendi tabii seyir yeri olan düğâh perdesinde çok az kullanılmış olup bu makamla bestelenmiş eserlerde ana diziye sadık kalınmadığı ve özellikle güçlü üzerindeki beşli veya çeşninin sürekli değiştiği görülmektedir. Öte yandan kürdî dizisinin rast perdesindeki şedd olan kürdîli-hicazkâr makamının bir çeşidinin ise çok kullanıldığı ve dizisine oldukça sadık kaldığı gözlenmektedir. Ayrıca Türk müzikisinde sonu kürdî dörtlüsü, beşlisi veya dizisiyle karar eden birçok birleşik makam grubu mevcuttur.

Hâfız Rifat Süleyman Efendi'nin muhammes usulünde, "Kâmetin serv-i sehidir ârızın berg-i çemen"; Tabî Mustafa Efendi'nin hafif usulünde, "Dâğ-ı dilimi saklar iken yâre açıldı" mısralarıyla başlayan besteleri; Hacı Fâik Bey'in, "Güzelsin bî-bedelsin nâz-perversin dilârâsın" mısra ile başlayan ağır semâisiyle yine Tabî Mustafa Efendi'nin, "Sayd eyleyin-ce berâ-yı rûh-i gulgûn" mısraıyla başlayan yürük semâisi bu makamın en güzel örneklerindendir. Bu makamın dinî müsikide çok az kullanılmış olması dikkat çekicidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kantemiroğlu, *İlmü'l-mûsikî*, I, 70-72; Hâşim Bey, *Hâşim Bey Mecmuası*, İstanbul 1280, s. 36; Subhi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1933-40, I, 34-35, 37, 84-86; IV, 205-206; Özkan, *TMNU*, s. 111-113; H. Sadeddin Arel, *Türk Mûsikisi Nazariyatı Dersleri*, Ankara 1991, s. 38, 46, 282, 332-335.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

KÜRDÎ, Muhammed Emîn

(محمد أمين الكردى)

(ö. 1332/1914)

Mısır'da

Nakşibendî-Hâlidî tarikatını yayan
mutasavvıf.

1260 (1844) yılı dolaylarında Erbil'de doğdu. İlk dinî eğitimini Kâdirî şeyhi olan babası Fethullah'tan aldı. Gençlik döneminde gördüğü rüyalarda kendisinin Nakşibendî şeyhi Ömer Biyârî'nin silsilesini devam ettirdiğini gören Kürdî, babasının Kürtler arasındaki Kâdirî ve Nakşibendî şeyhlerinin rekabetini yansıtan itirazlarına aldırmayarak Biyâra'ya gitti. Hâlid el-Bağdâdî'nin bölgedeki belli başlı halifelelerinden Tavelâlî Şeyh Osman'ın oğlu ve müridi olan Şeyh Ömer irşad için izinli olmasına rağmen babası hayatta olduğundan mürid adaylarının kendisine intisabını kabul etmiyordu. Bu sebeple Muhammed Emîn'in Şeyh Ömer'e intisabı 1283 (1866) yılında Şeyh Osman'ın vefatından sonra gerçekleşti. Şeyh Ömer'in en sadık ve takdir edilen müridlerinden biri olan Muhammed Emîn, Şîî müslümanlarla yüzlerce hristiyanın Sünniliği kabul etmesini sağladığı ileri sürülen Irak seyahatlerinde onun yanında bulundu. Şeyh Ömer kısa bir müddet sonra kendisine irşad izni verdi. Ancak o bu konuda isteksiz davrandı ve uzun yıllar Münzevi bir hayat sürmeyi tercih etti. Irak'taki türbeleri ziyaret etmek amacıyla Şeyh Ömer'in rızâ-

sını alarak bir daha anayurduna dönmemek üzere Biyâra'dan ayrıldı, ardından hacca gitti.

Mekke'de kaldığı süre Kürdî için bir istigrak ve vecd dönemi oldu. Daha sonraki yıllarda bu dönemde İbnü'l-Arabî'nin *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'de zikrettiği bazı mânevî halleri tecrübe ettiğini söyleyen Kürdî 1300'de (1883) Mekke'den Medine'ye gitti ve yavaş yavaş mânevî sarhoşluğundan uyanmaya başladı. Mescid-i Nebevî'de kendisini tanıyan Şeyh Ömer'in bir müridi onu hatmeye katılmaya ikna etti. İsmi bilinmeyen bu mürid ölümünün yaklaştığını hissedince ondan vefatından sonra da hatmeye devam edeceğine dair söz aldı. Muhammed Emîn resmî eğitim hayatına Mekke'de başladı ve Mahmûdiye Medresesi'ne kabul edilmesi için Türkçe öğrendi. İnzivâdan çıkışının bir başka belirtisi olarak Medine'de ikamet eden bir Türk hanımla evlendi. Bu evlilikten çocuğu olmadı. Mekke'ye gelişinden on yıl kadar sonra Mısır'a gitmeye karar verdi. Kendi ifadesiyle Mısır'a gitme kararının arkasında, Kahire'de Meşhedü'l-İmâmî'l-Hüseyn başta olmak üzere bu ülkedeki Ehl-i beyt mensuplarına ait yerleri ziyaret etme isteği vardı. Bu kararı almasında, Hanevî eğilimli eğitim verilen Mahmûdiye Medresesi'nden soğumuş olmasının yanında öğrenimini Şâfiî mezhebinin görüşlerinin ağırlıkta olduğu bir kurumda sürdürme isteğinin de rolü olmalıdır. Kürdî Kahire'ye yerleşti ve Mustafa İzzet eş-Şâfiî'den fıkıh, Şeyh Mahmûd el-Menûfî'den hadis öğrendi. Ardından Ezher Şeyhi Sâlim el-Bişrî'nin hadis ve tefsir derslerine katıldı. Bir süre sonra yöre sakinlerinden bir kadınla evlenerek Kahire yakınlarındaki İmbâbe kasabasına taşındı. Arkasından Bulak'a geçip hükûmet tarafından tayin edilen imamın hastalanması üzerine vekil olarak Sinan Mescidi'nde imamlık görevine başladı.

Ezher'de okurken tarikatın gereklerini yerine getirmesine rağmen çevresindekilerin bunları başkalarına öğretme ve yayma isteklerine karşı kararlı bir şekilde direnen Muhammed Emîn, hocalık yaptığı bu dönemde Kahire'nin güney bölgesindeki Kalyûbiye'de irşad faaliyetine başladı. Güçlü kişiliği ve etkileyici hitabetiyle etrafında toplumun her kesiminden çok sayıda müntesip toplandı. Müridlerini kendi mesleklerine sahip çıkıp o meslekte başarıya ulaşmaları için teşvik etti. Halvetî olan Şeyh Süleyman

b. Ali el-Cehnî ve bir Şâzelî olan halifesi Şeyh Muhammed Yûsuf es-Sakkâ örneklerinde olduğu gibi müridlerinin bir kısmı daha önce başka tarikatlara mensuptu. Bu sebeple bazı tarikat şeyhleri Muhammed Emîn'in faaliyetlerini engelleme girişiminde bulundu. Öte yandan tasavvufun her çeşidine sert bir şekilde karşı çıkan Selefiler'in düşmanlığına mâruz kaldı. 1323'te (1905) Haremeyn'e ziyarete bulundu. Hac dönüşünde üçüncü defa evlendi. Kalyûbiye'deki köyleri gezirken şiddetli bir sıtmaya yakalanan ve ölmek üzere olduğu anlaşıncı Bulak'taki evine getirilen Kürdî 12 Rebîulâhîr 1332'de (10 Mart 1914) vefat etti ve Karâfe Mezarlığı'nda Şâfiî âlimi Tâceddin es-Sübkî'nin yanına defnedildi.

Nakşibendî-Hâlidî tarikatında yenilik sayılabilecek bazı görüşlere sahip olan Muhammed Emîn, müridin sessiz olarak zikrederken belirlenmiş bir sayıya ulaşmaya çabalamaması gerektiği görüşündedir. Ona göre belli bir sayıya ulaşma gayreti insanı zikrin amacından uzaklaştırır. Râbîta zikre ön hazırlık işlevi görmeli ve zikre başlar başlamaz etkisi görüldüğünde râbîta kesilmelidir. Hatmin cemaatle tilâvetine de büyük önem veren Kürdî, müridlerinin ortak zikri için nisbeten kısa olan ve bazı talihsizlikleri uzaklaştırdığına inandığı İmâm-ı Rabbânî'ye atfedilen hatmi uygun görmüş, diğer hususlar için de hatm-i hâcegân olarak bilinen, Nakşibendîler'in mânevî ata olarak gördükleri Abdülhâlık-ı Guddûvânî'ye atfedilen daha uzun hatmi tercih etmiştir. Balkan Savaşı'nda Edirne'nin düşman eline geçtiğini duyduğunda hatm-i hâcegânı okumaları için en yakın müridlerini toplamıştır. İmâm-ı Rabbânî'den sonra gelen Nakşibendîler gibi o da vahdet-i vücûda meyleden sözlerinin mânevî sarhoşluk sonucu zuhur ettiğini ve mâruz görülebileceğini kabul etmiş, ancak bunları taklide değer bulmamıştır. İbnü'l-Arabî'nin eserlerini kendisi gizlice okumakla birlikte müridlerine *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'deki vahdet-i vücûdla ilgili bölümleri, muhtemelen bunların hakikatini idrak edemeyecekleri endişesiyle önemsememeleri uyarısında bulunmuştur. Müridleriyle toplantılarını zâviyede değil camide veya müridlerin evinde yapmış, böylece Nakşibendî tarihinin ilk dönem uygulamalarıyla uyum içinde olmuştur.

Hayatında çok etkili olmasına rağmen kendisine nisbet edilen Nakşibendî-Hâli-